

Nr 122.

Ankom till riksdagens kansli den 3 maj 1938 kl. 12 m.

Utlåtande i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående anslag till påbörjande av vissa till Stockholms garnison hörande truppförbands och anstalters utflyttande till Järvafältet jämte i ämnet väckta motioner.

(1:a avd.)

I proposition nr 180 har Kungl. Maj:t, under återopande av vid propositionen fogat utdrag av statsrådsprotokollet över försvarsärenden, föreslagit riksdagen att

dels till förberedande åtgärder för Stockholms garnisons utflyttande till Järvafältet såsom kapitalinvestering i fonden till förlag till statsverket för budgetåret 1938/39 anvisa ett reservationsanslag av 1,800,000 kronor,

dels ock till ordnande av signalregementets förläggning å Lilla Frösunda i enahanda ordning anvisa ett reservationsanslag av 3,000,000 kronor.

I förevarande sammanhang har utskottet till behandling förehått

dels en inom första kammaren av herr *R. Lindström* väckt motion (nr 263), vari hemställts, att riksdagen måtte för sin del för anordnande av flygfält medgiva inköp av ett i motionen angivet område vid Skå-Edeby och Kumla å Svartsjölandet invid Stockholm för ett belopp av högst 570,000 kronor samt att de medel, som inflyta vid försäljning av egendomarna Kvarnängen och Johanneshov inom Brännkyrka församling av Stockholms stad, må härför i erforderlig utsträckning disponeras;

dels ock en inom andra kammaren av herr *R. Lundqvist* väckt motion (nr 385), vari hemställts, att riksdagen ville besluta

dels att till ordnande av signalregementets förläggning å Lilla Frösunda anvisa begärt reservationsanslag av 3,000,000 kronor,

dels, med avslag å Kungl. Maj:ts förslag i övrigt, hos Kungl. Maj:t hemställa om fortsatt utredning rörande förläggningen av övriga stockholms-trupper och om framläggande av nytt förslag härutinnan till 1939 års riksdag.

I fråga om de skäl, motionärerna anfört till stöd för sina framställningar, får utskottet hänvisa till motionerna.

Departementschefen har inledningsvis lämnat en redogörelse för, huru de invid Ladugårdsgärdet förlagda truppförbanden fått sina övningsmöjligheter i kasernernas närhet alltmera inskränkta, vilket fått till följd att stockholms-

truppernas övningar i allt större omfattning måst förläggas till det nya övningsfältet vid Järva, ävensom för äldre förslag och utredningar rörande stockholmsgarnisonens utflyttning till Järvafältet.

Efter att vidare hava redogjort dels för 1936 års förslag till förläggning å Järvafältet av Stockholms garnisons truppförband, dels ock för signalregementets förlägningsfråga ävensom för de över ifrågavarande förslag avgivna utlåtanden har *departementschefen* för egen del anfört följande:

Av den här lämnade redogörelsen för Stockholmstruppernas förlägningsfråga och därmed sammanhörande spörsmål framgår, att denna fråga sedan lång tid tillbaka varit föremål för ingående utredningar och upprepade förslag. Den ständigt fortgående utvecklingen på det militära området med därav föranledda ändrade fordringar i avseende å övningsterräng och sättet för militära övningars bedrivande har medfört, att Ladugårdsgärdet med däromkring liggande mark på Norra Djurgården blivit allt mindre lämpligt såsom övningsplats för garnisonens truppförband. Detta förhållande har blivit ännu mera framträdande, sedan statsmakterna beslutat, att stora delar av Norra Djurgården skulle exploateras för bostadsbebyggelse. Såsom i det föregående framhållits hava Stockholmstruppernas militära övningar till följd härav under de senare åren i allt större utsträckning måst förläggas till det jämlikt beslut av 1905 års riksdag inköpta, norr om Stockholm belägna s. k. Järvafältet, där särskilda anordningar för beredande av förläggningsmöjligheter för trupperna därför måst vidtagas. Dessa anordningar, vilka hittills varit av mera provisorisk karaktär, hava emellertid endast i ringa grad kunnat ersätta en ordnad kasernförläggning. Tjänsten därstädes har därför, särskilt under otjänlig väderlek, ofta blivit onödigt tung och påfrestande för personalen, vilket i sin tur medfört, att utbildningsarbetet försvårats. Även om under den senaste tiden vissa förbättringar vidtagits eller planerats med avseende å förlägningsförhållandena å Järvafältet, synes det dock vara uppenbart, att truppförläggningen därstädes icke kan ordnas på ett i allo tillfredsställande sätt utan uppförande av nya kasernetablissemang. Att så skulle ske, har också redan tidigt varit förutsatt. Med ett slutligt ställningstagande till denna fråga har emellertid hittills ansetts böra anstå i avvaktan på statsmakternas beslut rörande arméns omorganisation. Sedan sistnämnda fråga numera vunnit sin lösning genom 1936 års försvarsbeslut — vilket i förevarande hänseende bygger på den förutsättningen, att stockholmsgarnisonens truppförband och anstalter komma att bliva förlagda till Järvafältet — föreligger ur denna synpunkt icke något hinder för att nu upptaga förlägningsfrågan till slutlig prövning.

Till de militära skälen för genomförande av en snar utflyttning av Stockholmstrupperna till Järvafältet kommer att en dylik åtgärd torde bliva nödvändig, därest den av statsmakterna beslutade markexploateringen å Norra Djurgården skall kunna fortgå efter tidigare uppdragna riktlinjer. Inom den närmaste tiden lär nämligen denna exploatering hava fortskridit så långt, att av den markareal, som enligt 1928 års riksdags beslut i första hand avsågs för exploatering, föga mer än kasernområdena och vad därtill hörer återstår till försäljning. Utan ett friläggande av dessa områden kommer därför vidare exploateringsverksamhet på Ladugårdsgärdet att inom kort helt förhindras. Även av denna anledning är det sålunda av vikt, att Stockholmstruppernas förlägningsfråga snarast möjligt erhåller sin lösning.

De utredningar och förslag beträffande utflyttningen, som vid upprepade tillfällen avgivits av myndigheterna, erbjuda också enligt min mening erforderligt underlag för besluts fattande rörande de blivande förlägningsplatserna

åtminstone för flertalet av de truppförband och anstalter, som äro avsedda att förläggas å Järvafältet.

Såsom i det föregående framhållits utgöras dessa truppförband och anstalter av — förutom Svea ingenjörkår, Stockholms tygstations ammunitionsförråd och försvarsväsendets kemiska anstalt, vilka redan fått sina förläggningsplatser bestämda — Svea livgarde, Livregementet till häst, Svea artilleriregemente, signalregementet, Stockholms tygstation utom ammunitionsförrådet samt arméns intendenturförråd i Stockholm.

Av dessa är signalregementet redan delvis förlagt till Lilla Frösunda å Järvafältet och i enlighet med myndigheternas enhälliga tillstyrkan torde jämväl den återstående delen av nämnda regemente böra förflyttas dit från sin nuvarande förläggning å Marieberg.

Beträffande förläggningsplatser för de övriga till utflyttning avsedda förbanden och anstalterna hava, såsom av det föregående framgår, delade meningar i viss mån gjort sig gällande hos de i ärendet hörda myndigheterna. Sålunda hava arméförvaltningens fortifikationsstyrelse (fortifikationsdepartement) och chefen för fjärde (östra) arméfördelningen med stöd av den utredning i ärendet, som verkställts av garnisonskommitténs arbetsutskott, ansett att etablissementen för samtliga ifrågakvarande förband borde förläggas till södra och sydöstra delarna av övningsfältet. Till denna uppfattning har ock chefen för armén anslutit sig. Chefen för försvarsstaben åter har funnit en dylik förläggningsplan mindre tillfredsställande särskilt ur luftskyddssynpunkt och därför ansett, att förläggningsplatser för åtminstone något eller några av förbanden borde sökas längre nordvästut på fältet.

Enligt det av fortifikationsstyrelsen framlagda och av chefen för armén förordade alternativet föreslås Svea livgarde skola förläggas till trakten av Sörentorp norr om Över-Järva, Livregementet till häst till det norr om Sörentorp belägna, till inköp föreslagna området vid Tegelhagen, Svea artilleriregemente till trakten av Risne gård mellan samhällena Bromsten och Duvbo söder om landsvägen Stockholm—Enköping, Stockholms tygstation utom ammunitionsförrådet till trakten söder om Risne samt arméns intendenturförråd till trakten av Bagartorp strax väster om Ulriksdals station.

Enligt det av chefen för försvarsstaben ifrågasatta alternativet, vilket bygger på förutsättningen av en ytterligare utredning i ämnet, hava några bestämda förläggningsplatser för de olika förbanden icke angivits. Såsom önskvärt har emellertid framhållits, att endast ett av de till utflyttning ifrågasatta regementsförbanden — utom signalregementet — förlades till den södra delen av övningsfältet och de båda andra på från varandra skilda platser längre nordvästut. Försvarsstabschefen har emellertid samtidigt förklarat, att han, därest en ytterligare utredning i ämnet skulle äventyra en snar utflyttning av garnisonens truppförband, icke ville motsätta sig en lösning i huvudsak enligt fortifikationsstyrelsens förslag, därvid det emellertid syntes böra övervägas om icke beslutet i fråga om något av förbanden, företrädesvis Livregementet till häst, tills vidare kunde uppskjutas i avvaktan på en undersökning av möjligheterna för detta förbands förläggning till annat område.

För egen del har jag av den i ärendet förebragta utredningen bibragts den uppfattningen, att en lösning av förläggningsfrågan åtminstone i huvudsak bör sökas efter de av fortifikationsstyrelsen angivna riktlinjerna. Skälen härför äro i korthet följande.

Liksom fortifikationsstyrelsen anser jag, att vid bedömandet av de olika förläggningsplatsernas lämplighet övningskravens tillgodoseende bör komma i förgrunden. Det synes vara obestriddligt, att dessa krav bäst tillgodoses genom det av fortifikationsstyrelsen framlagda förslaget. Såsom av bifogade

kartskiss (se bilaga¹⁾) framgår skulle enligt detta förslag samtliga etablissemang komma att ligga utanför den del av övningsfältet, som lämpar sig för övningar i större förband. Det berättigade önskemålet, att kasernförläggningarna i minsta möjliga mån skola inkräkta på fältets egentliga övningsområde, har härigenom blivit tillgodosett. Möjligheterna till artilleriskarp-skjutningar och fältskjutningar med kulsprutor och eldhandvapen å övningsfältet röna icke heller någon inverkan av de föreslagna kasernanläggningarnas tillkomst. Hänsyn har vidare tagits till angelägenheten av att erhålla lämpliga avstånd från förläggningsplatserna till den redan å fältet befintliga skolskjutningsbaneanläggningen ävensom till de för övningar i större förband passande terrängområdena.

Jämväl ur andra synpunkter synas de av fortifikationsstyrelsen föreslagna förläggningsplatserna vara i stort sett lämpligt valda. Sälunda ligga de, enligt vad utredningen giver vid handen, ur synpunkten av avlopps- och vattenledningssystemens ordnande förhållandevis väl till. För förbindelse-möjligheterna med Stockholm och angränsande samhällen är väl sört dels genom redan befintliga vägar, dels ock genom två järnvägslinjer, som framgå invid eller i närheten av de föreslagna förläggningsplatserna. Genom att avståndet till Stockholm blir relativt litet, torde brandskyddet kunna ordnas genom överenskomst med Stockholms stad utan upprättande av särskild brandkår för garnisonen. Den relativa närheten till Stockholm och ett flertal andra samhällen medför jämväl, att befälspersonalens bostadsfråga synes kunna åtminstone i huvudsak ordnas utan särskilda åtgärder från statens sida. Ur samtliga nu angivna synpunkter synes en förläggning enligt fortifikationsstyrelsens förslag vara att föredraga framför den av chefen för försvarsstaben ifrågasatta ordningen med två förband förlagda längre nordvästut på övningsfältet.

Chefen för försvarsstaben har emellertid såsom huvudsakligt skäl för sina erinringar anført, att vid förläggningsfrågans bedömande större hänsyn borde tagas till faran för anfall från luften än som skett i det av fortifikationsstyrelsen framlagda förslaget, enligt vilket samtliga etablissemang skulle förläggas till ett jämförelsevis begränsat område i sydöstra delen av övningsfältet, vissa med förläggningsplatserna gränsande intill varandra. De föreslagna förläggningsområdena vore dessutom belägna intill järnvägslinjer — Svea livgarde och Livregementet till häst dessutom vid eller i närheten av sjö — varjämte vissa av dem komme att vara förlagda på samma enslinje. Allt detta vore ägnat att underlätta orienteringen vid ett eventuellt flyganfall.

I likhet med försvarsstabschefen anser även jag, att vid förläggningsfrågans lösande tillbörlig hänsyn måste tagas till luftskyddssynpunkten. Dock kan åt denna synpunkt icke få tillmätas en avgörande betydelse. Såsom fortifikationsstyrelsen påpekat torde nämligen förläggningsfrågan först och främst böra betraktas såsom en fredsangelägenhet. varav följer, att vid dess avgörande hänsyn i första hand bör tagas till under fred rådande förhållanden. Att därvid icke får bortses från de förhållanden, som kunna inträda vid ett krigsutbrott med därvid föreliggande risker för anfall från luften, ligger i sakens natur. Men denna hänsyn får enligt min mening icke drivas därhän, att man på den grund väljer förläggningsplatser, som skulle försvåra Järvafältets utnyttjande för övningsändamål eller som eljest av ekonomiska eller andra skäl äro mindre lämpliga.

Ur synpunkten av det anförda synes den av fortifikationsstyrelsen föreslagna dislokationen av de olika förläggningarna på Järvafältet kunna sägas i stort sett innebära ett så långt gående hänsynstagande åt luftskydds-

¹⁾ Ej här intagen.

synpunkten som med hänsyn till andra på frågan inverkan de faktorer kan anses lämpligt och riktigt.

Om jag sålunda är beredd att i stort sett tillstyrka fortifikationsstyrelsens förslag, anser jag dock, att vissa skäl tala för försvarsstabschefens förslag, att med bestämmandet av förläggningsplats för något förband bör anstå tills vidare. Enligt fortifikationsstyrelsens förslag skulle Svea livgarde förläggas till trakten av Sörentorp och Livregementet till häst till terrängen närmast norr därom, Tegelhagsområdet, som för ändamålet skulle förvärvas för kronans räkning. För att i någon mån minska de olägenheter, som ur luftskydds- och mobiliseringssynpunkt och i viss mån även ur övningssynpunkt anses vara förenade med detta förläggningsförslag, har chefen för försvarsstaben ifrågasatt, om icke åtminstone beslutet beträffande Livregementets till häst förläggning borde tillsvidare uppskjutas i avvaktan på en undersökning av möjligheterna för detta förbands förläggande till annat område. Då frågan om utflyttning av nyssnämnda regemente icke synes vara av lika brådskande natur som motsvarande fråga för de övriga förbanden, finner jag mig böra bitrada detta försvarsstabschefens förslag. Under sådana förhållanden synes det jämväl böra tillsvidare anstå med avgörandet av frågan om förvärvandet av Tegelhagsområdet för kronans räkning.

Bortsett från frågan om utflyttandet av Livregementet till häst finner jag mig sålunda böra tillstyrka fortifikationsstyrelsens förläggningsförslag. Svea livgarde torde alltså böra förläggas till trakten av Sörentorp, Svea artilleriregemente till trakten av Risne, Stockholms tygstation till trakten söder om Risne i närheten av Solvalla hållplats samt arméns intendenturförråd till trakten av Bagartorp.

Sedan förläggningsplatserna för de nämnda förbanden och anstalterna blivit fastställda, lära vissa förberedande arbeten och åtgärder för förläggningarnas ordnande böra omedelbart igångsättas. Sålunda böra vissa marknadsundersökningar och andra utredningar utföras ävensom ritningar och kostnadsförslag uppgöras. De för nästkommande budgetår erforderliga kostnaderna härför hava av fortifikationsstyrelsen beräknats till 250,000 kronor, därvid förläggningen för Livregementet till häst medtagits i beräkningen. Som emellertid frågan om nämnda regementes förläggning icke nu upptages till behandling, torde nämnda kostnadsbelopp kunna minskas till 200,000 kronor.

På sätt fortifikationsstyrelsen anför lär det vidare, för att arbetena å de blivande etablissemangen skola påskyndas och icke onödigtvis fördras, vara lämpligt att före arbetenas igångsättande till de olika förläggningsplatserna framdraga ledningar för vatten, avlopp och elektrisk kraft ävensom iordningställa behövliga materialvägar. Kostnaderna härför hava av fortifikationsstyrelsen beräknats till 2,000,000 kronor. Med hänsyn till att förläggningen för Livregementet till häst icke heller i detta fall bör medtagas i beräkningen, lär emellertid den för nästkommande budgetår för dessa ändamål erforderliga summan kunna begränsas till 1,600,000 kronor.

Sammanlagda anslagsbehovet för de nu nämnda förberedande åtgärderna skulle sålunda för nästkommande budgetår uppgå till (200,000 + 1,600,000 =) 1,800,000 kronor.

Såsom i det föregående omförmälts har fortifikationsstyrelsen i skrivelse den 31 december 1937 framlagt förslag angående ett definitivt ordnande av signalregementets förläggning vid Lilla Frösunda. Enligt detta förslag skulle för ändamålet dels vissa nu å Lilla Frösunda befintliga byggnader omändras och göras användbara för förläggningen, dels en del vid Marieberg befintliga byggnader överflyttas till Lilla Frösunda, dels ock vissa nybygg-

nader företagas. De sammanlagda kostnaderna för förläggningens slutliga ordnande — utöver det belopp av sammanlagt 205,000 kronor, som genom tidigare beslut ställts till förfogande för ändamålet — hava beräknats till 5,412,000 kronor. Fortifikationsstyrelsen har hemställt, att av nyssnämnda belopp en summa av 3,000,000 kronor måtte ställas till styrelsens förfogande för nästkommande budgetår med rätt för styrelsen att inom den för förläggningens slutliga ordnande angivna kostnadsramen under budgetåret kontraktera samtliga återstående arbeten för etablissementet.

För egen del har jag redan i det föregående tillstyrkt, att signalregementets nu till Marieberg förlagda del flyttas till Lilla Frösunda. Med hänsyn till de avsevärda olägenheter, som den nuvarande delade förläggningen i olika avseenden medför för regementet, synes det vara synnerligen angeläget, att detta förbands förläggningsfråga snarast möjligt blir slutligt ordnad. Då det av fortifikationsstyrelsen framlagda förslaget, vilket tillstyrkts av chefen för armén, synes vara i stort sett lämpligt och väl avvägt, finner jag mig böra biträda detsamma. Jag förutsätter dock, att definitiva situationsplaner och huvudritningar m. m. sedermera skola underställas Kungl. Maj:t för fastställelse. Emot de i förslaget upptagna kostnadsberäkningarna synes icke något vara att erinra.

I enlighet med fortifikationsstyrelsens förslag torde av det för etablissementets färdigställande erforderliga beloppet, 5,412,000 kronor, en summa av 3,000,000 kronor böra ställas till styrelsens förfogande för nästkommande budgetår. Vad beträffar arbetets utförande läser det böra få ankomma på Kungl. Maj:t att i mån av behov föranstalta om träffande av avtal om entreprenader m. m. beträffande samtliga för etablissementets färdigställande erforderliga arbeten, allt inom den för hela förläggningens ordnande angivna kostnadsramen.

Beträffande gäldandet av ifrågakommande kostnader för förberedande åtgärder för Stockholmsgarnisonens utflyttande till Järvafältet m. m. finner jag mig, i anslutning till vad statskontoret anfört och efter att härutinnan hava inhämtat chefens för finansdepartementet mening, böra föreslå, att de för nästkommande budgetår för ändamålet erforderliga medlen förskottsvis anvisas å kapitalbudgeten under fonden för förslag till statsverket. Förutsättningen är härvid, att de å den i statskontorets räkenskaper upplagda diversemedelstiteln »Försäljningsmedel för tomter å Ladugårdsgårde» inflytande försäljningsmedel, i den mån icke för visst fall särskilda omständigheter föranleda till annat, tills vidare fonderas för att sedermera tagas i anspråk för reglering av samtliga förskott för bestridande av de med garnisonens utflyttande till Järvafältet förenade byggnadskostnaderna.

Utskottet.

Enligt utskottets mening föreligger genom de sedan lång tid tillbaka verkställda ingående och allsidiga utredningarna rörande frågan om stockholms-truppernas blivande förläggning tillräckligt underlag för att detta spörsmål nu bör bringas till slutlig lösning. Att såsom i motionen II: 385 yrkats uppskjuta avgörandet av denna fråga för införskaffande av ytterligare utredning anser sig utskottet därför icke kunna förorda. Utskottet tillstyrker således, att Järvafältet definitivt bestämmas såsom förläggningssort för nämnda förband.

Vidkommande frågan om de särskilda platserna för förbandens förläggningar har vad först beträffar signalregementet detsamma, såsom av propositionen framgår, redan delvis förlagts till Lilla Frösunda å Järvafältet. Depar-

tementschefen har nu förordat, att den återstående delen av regementet dit utflyttas. Härutinnan överensstämmer ett i ovanberörda motion II: 385 gjort yrkande med Kungl. Maj:ts förslag, vilket tillstyrkes av utskottet, som ej heller har något att erinra mot den för förläggningens slutliga ordnande såsom erforderlig begärda medelsanvisningen å 3,000,000 kronor.

Vad härefter beträffar den ifrågasatta förläggningen av stockholmsgarnisonens övriga truppförband och anstalter finner utskottet avgörande skäl tala för ett godtagande av de föreslagna förläggningsområdena. Utskottet förutsätter därvid emellertid, att Kungl. Maj:t med tanke på den framtida utvecklingen har sin uppmärksamhet riktad på möjligen uppkommande behov av en ytterligare utvidgning av övningsfältet och att därav betingade åtgärder vidtagas.

Mot det för förberedande arbeten och åtgärder för ordnande av sistnämnda förläggningar begärda anslaget å 1,800,000 kronor har utskottet intet att erinra.

Liksom departementschefen har utskottet funnit bärande skäl tala för att frågan om Livregementets till häst förläggning tills vidare uppskjutes i avvaktan på en undersökning av möjligheterna av detta förbands förläggande till annan plats.

Mot det föreslagna sättet för gäldandet av ovanberörda kostnader har utskottet intet haft att erinra.

Vidkommande slutligen det i motionen I: 263 gjorda yrkandet om inköp av viss mark å Svartsjölandet för anläggande av ett reservflygfält anser utskottet denna fråga vara av beskaffenhet att bära i första hand prövas av Kungl. Maj:t. Utskottet finner därför motionen icke nu bära till någon riksdagens åtgärd föranleda.

Under återopande av det anförda hemställer utskottet,

att riksdagen må

a) avslå motionen II: 385, i vad den avser förslag om fortsatt utredning av frågan om stockholmstruppernas förläggning;

b) med bifall till Kungl. Maj:ts förslag såsom kapitalinvestering i fonden för förslag till statsverket till *förberedande åtgärder för Stockholms garnisons utflyttande till Järvafältet* för budgetåret 1938/39 anvisa ett reservationsanslag av 1,800,000 kronor;

c) med bifall till Kungl. Maj:ts förslag och motionen II: 385 i nu berörda del såsom kapitalinvestering i fonden för förslag till statsverket till *ordnande av signalregementets förläggning å Lilla Frösunda* anvisa ett reservationsanslag av 3,000,000 kronor;

d) avslå motionen I: 263.

Stockholm den 3 maj 1938.

På statsutskottets vägnar:

ANDERS RASTOCK.